

KONZERVATÍV KRITIKA A KONZERVATI- VIZMUSRÓL

– Széjlegyzetek Bánffy Miklós
erdélyi regénytrilógiájához

A konzervatív személyiség, akire a cím utal, gróf Bánffy Miklós (1873–1950), a konzervatívok pedig, akiknek Bánffy kritikája szól, tulajdon kortársai, elsősorban azok, akik az Osztrák–Magyar Monarchia utolsó éveiben a társadalom felső rétegét képezték: nagypolgárok és arisztokraták, akik közül a birodalom és Magyarország politikai vezetői is kikerültek. Bánffy irodalmi főműve, a háromkötetes regény, az *Erdélyi történet* az ő sorsukkal és tevékenységükkel foglalkozik, felettük tör palcát.

Beszélhetünk önkritikáról is, hiszen maga Bánffy Miklós szintén ennek az osztálynak a

tagja volt. Nyomban hozzá kell azonban tennünk, hogy a politikus Bánffy – mert aki e családban fiúnak született, annak a politikai pálya mintegy kötelező volt – kolozsvári főispánként és pártunkívüli képviselőként az első világháború előtti időkben nem viselt országos szinten hivatalt, tehát nem tehető felelőssé a történelemért. Rövid külügyministersége 1921/22-ben már egy új korszakra esik. Az viszont, hogy Bánffy önmaga is az általa leírt „felső tízezerhez” tartozott, irodalmilag különlegesen szerencsés eset. Jó néhány író – Joseph Roth és Robert Musil, Mirosław Krežla és Jaroslav Hašek – szentelt műveket a Monarchia alkonyának, ám személyes tapasztalatból egyikük sem ismerte a társadalmi piramis csúcsát alkotó hatalmi elitet, amelyben Bánffy Miklós származásánál fogva otthonosan mozgott.

Az erdélyi gróf azonban – sok ősével ellentétben – nem bizonyult vérbeli, szenvedélyesen elkötelezett politikusnak. Korai éveitől kezdve mindvégig kereste a helyét a közéletben való részvétel és a művészetek között, s ez számára nem lehetett könnyű feladat, a természet ugyanis Bánffyt roppant bőkezűen, sokféle tehetséggel áldotta meg: elbeszélő volt és drámaíró, zenész, festő és grafikus, s mindezt tevékenyen művelte is. Ez pedig a témánk szempontjából is felettébb érdekes. Mondhatjuk ugyanis, hogy a főnemes Bánffy konzervatív szemszögből tekintett a világra (bár ez a sommás ítélet, mint még látni fogjuk, finomításra szorul), kétségtelen ugyanakkor, hogy zenei ízlésében és kultúrpolitikai felfogásában úttörőnek bizonyult. 1912-től 1918-ig Budapesten intendánsként igazgatta a Királyi Operaházat és a Nemzeti Színházat, és e funkcióban a jelenből visszatekintve jelentős tettek fűződnek a nevéhez. Bartók Béla két operáját, *A fából faragott királyfit* és *A kékszakállú herceg várát*, amely műveket az opera karmesterei előadhatatlannak tartottak, Bánffy színre vitte, s ő maga tervezte az ősbemutatók színpadi képeit is.

1926-ban Bánffy visszatért az időközben Romániához csatolt Erdélybe, elsősorban írói munkájának élt, s nem mellékesen a magyar, immár kisebbségi kultúra mecénásaként és a

református egyház főgondnokaként tevékenykedett. A jelen tanulmány fő tárgya a következő években keletkezett monumentális regényének három kötete; megjelenésük az egymást hármásával követő 1934-es, 1937-es és 1940-es évben ment végbe. E műben – ismétljük meg – éles kritikával illeti az 1914 előtti közállapotokat, amelyek, mint véli, a Monarchia széteséséhez és – Magyarország esetében, Bánffy számára különösen fájdalmas módon – Erdély elcsatolásához vezettek.

A regény azonban, Bánffy tulajdon értelmezése szerint, nem csak a múltnak, hanem a szerző jelenének is szól, pontosabban figyelmeztetésül szolgált a kortársak részére is. Ez a körülmény számunkra itt, az időrend ábrázolásánál némi nehézséget okoz, ám témánk szempontjából különösen jelentős. Emlékirataiban, amelyeket sajnos már nem fejezhetett be, maga mutatott rá, hogy a magyar arisztokrácia és általában a politikai elit a két világháború közötti időben ugyanazokat a hibákat követte el és továbbra is ugyanannak az öngyilkos gondolkozásmódnak hódolt, mint elődei abban az 1914 előtti évtizedben, amelynek történetét az *Erdélyi történet* felfoldja. Bánffy maga így indokolta meg, hogy a trilógiát miért „kellett” megírnia:

„Mind növekvő aggodalommal láttam, hogy dacára annak a szörnyű katasztrófának, ami népünket lesújtotta, senki sem akarta látni azokat a bűnöket, amik oda vezettek. (...) Azt kellett látnunk, hogy újra távolodunk el minden önkritikától, sőt minden valólátástól is, ismét süllyedünk vissza abba az ideológiába, ami a világháború elindulása előtt uralkodott minálunk. Minden bajt és

minden hibát csakis magunkon kívül keresünk, és szemet hunyunk saját vétkeink fölött. (...) Hiányzott az a tanulság, amit reméltem, hogy művemből levonnak. Senki sem látta meg, hogy ez a kritika, ami az 1914 előtti vezető osztályt ábrázolja, bírálja és elítéli, ugyanúgy érvényes a háború utáni vezetőkre nézve.”¹

Bánffy szemszögéből tehát, mint ahogyan ezt az a néhány kiragadott mondat is mutat

Gúnyrajz Bánffy Miklósról

ja, a xx. század első felében a konzervativizmus bizonyos válfajáról van itt szó, amelyet az *Erdélyi történet* szerzője mély meggyőződéssel elvet. Melyek e szellemiség főbb, Bánffy által súlyos tévedésnek tartott elemei, és hogyan csapódnak le a politikában?

Kritikájának célpontja mindenekelőtt az elbizakodottságból fakadó nemzeti önáltatás. A Magyar Királyság – tudjuk – az 1867-es ki-

¹ Bánffy Miklós: *Emlékezések. Irodalmi és művészeti írások*. Polis Könyvkiadó, Kolozsvár, 2012. 333–336. o. (A továbbiakban Bánffy: *Emlékezések*.)

egyezés óta Ausztriával együtt alkotta a császári és királyi (a „*k. und k.*”) birodalmat. A kiegyezést – ezt is tudjuk – Kossuth Lajos ellenezte, és 1948-ban írt tanulmányában olyan politikai gondolkodó is reakciós és hazug műnek nevezte, mint Bibó István.² Vele és másokkal szemben viszont a történész Kosáry Domokos arra mutatott rá, hogy az Ausztriával kötött szerződés a magyar politikai vezető rétegeknek a nemzeti önállóság és az ország gazdasági felzárkóztatása terén olyan lehetőségeket biztosított, amelyek messze felülmúlták mindazt, amivel a királyság 1526 óta valaha rendelkezett. A magyar vezető réteg ugyanakkor – folytatja Kosáry – a további évtizedekben elmulasztotta mind a társadalom demokratizálását, mind a földbirtokrendszer megreformálását, a kisebbségvédelem és a méltányos engedmények helyett sovíniszta módon a tulajdon uralkodó pozícióját igyekezett fenntartani. Azaz nem élt az ország számára 1867-ben megnyílt lehetőségekkel.³

Deák Ferenc 1867-ben a maga szenvtelen realizmusával mutatott rá, hogy egy teljesen független Magyarország létehez – az akkori határok fenntartásával – nem adták a politikai feltételek.⁴ Ezt a fájó igazságot elvben az egész magyar politikai osztály elfogadta, de a belpolitikai választóvonal az ezt követő évti-

zedekben mégis a „'67-esek”, a kiegyezés hívei, illetve a „'48-asok” között húzódott, mely utóbbiak a polgári forradalomra és a szabadságarcra hivatkozva szüntelenül követelték Magyarország mozgásterének bővítését a Monarchián belül.

A „'48-asok” a politikai címke szerint ugyan radikálisok voltak, Bánffy azonban bennük

Részlet Bánffyék szoborgalériájából. A jobb szélén Ceres alakja

lényegében a nacionalistákat látta. Elsősorban azt vetette a szemükre, hogy nemzetinek nevezett, ám gazdaságpolitikailag igen kétséges követeléseikkel – Magyarország rendelkezék önálló Nemzeti Bankkal és saját vámterülettel – pocskolták a parlament idejét, és megakadályozták a jóval fontosabb reformterveket. Még inkább érvényes volt ez az olyan hevesen követelt katonapolitikai külsőségek esetében, mint a magyar vezényszó, avagy a piros-fehér-zöld kardbojtok bevezetése. Mindez Bánffy szemében pótcselekvésnek minősült, s ami súlyosabb: ítélete szerint az efféle hosszan tartó parlamenti viharok a vizespohárban lelassították a Monar-

2 Bibó István: „Eltorzult magyar alkat, zsákutcás magyar történelem”. In: *Bibó István összegyűjtött munkái*. EPMSZ, Bern, 1981. I. kötet, 266–268. o.

3 Kosáry Domokos: *Újjáépítés és polgárosodás 1711–1867*. Háttér Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 1990. 432–433. o.

4 Deák Ferenc: *Válogatott politikai írások és beszédek*. Osiris, Budapest, 2001. II. kötet, 460–461. o.

chia hadseregének modernizálását az 1914 előtti döntő években. Mindeközben pedig Bánffy mélyen undorodott a sok szóvirággal élő politikai pátosztól, attól, ahogy a szóonkok minden önkritika és önismeret nélkül hivatkoztak a nemzet nagyságára és az ősök hőstetteire.

A felsoroltakból egy további vád is következik: a vezető réteg öntelt provincializmusa. Bánffy fáradhatatlanul ostorozta azt a közömbösséget, amelyet a politikai elit a határon túli eseményekkel szemben tanúsított. Légyen szó az orosz–japán háborúról vagy az európai fegyverkezési versenyről, az antant-szövetség egyre fenyegetőbb kialakuló körvonalairól, avagy a Balkánon zajló háborúkról, Bánffy honfitársai számára mindez mintha egy másik égitesten történnék. Kicsinyes belpolitikai csatározások újra s újra felborzolják a kedélyeket, ám a „külföldi esemény (...) az ő szemükben színjátékféle mulatnivaló téma csupán”.⁵ A Bánffy által leírt társadalom a tulajdon nemzeti erejében tökéletesen megbízva a legnagyobb biztonságban érezte magát saját zárt világában.

A politika művelői az ország belső viszonyait, hasonló módon, éppolyan szilárdnak és kikezdehetetlennek tartották. Az irodalmi kritika Bánffyt helyenként elmarasztalta amiatt, hogy regényének szereplői majdnem kizárólag arisztokraták, míg más osztályok képviselői alig-alig jutnak szóhoz. A megálapítás nem egészen pontos. Bánffy a művét valóban elsősorban az arisztokrácia azon tagjaival népesíti be, akiket ismert, ám éles szemmel látta meg, hogy ez a réteg, amely a politikát alakítja, mily értetlenül áll a modernizációval együttjáró változások előtt. A szociáldemokrácia mint a munkásság képviselője, a földművelő parasztság újonnan szerveződő pártjai és a városi polgárság fiatal, radikálisan szót követelő nemzedéke azonban szintén fel-feltűnnek a könyvében. Ironikusan jegyzi meg, hogy a hagyományos pártok úgy érezték, ezeket az erőket megvetően kezelhetik, merthogy azok szellemisége „nem magyar”. Metszővé válik Bánffy kritikája a

⁵ Bánffy Miklós: *Erdélyi történet*. Balassi, Budapest–Polis, Kolozsvár, 2006. 42. o. (A továbbiakban Bánffy: *Erdélyi történet*.)

Csete Soma

FELÚSZTAK A VADLIBÁK / HA BENNE VAN

Felúsztak a vadlibák az égen,
a kikötő idomai pontosságukat veszítik.

Ahogy egyre evezel befelé,
úgy kezd kirajzolódni egy tornácon ülő alak.

Nem e csuklók és hajak,
hanem egy ladik vonala a horizonton,
a nád rezgése vagy –
ha vagy.

Csend van a mellékutcában,
a szomszéd kertben megnyikordul egy nyugágý.

Minden,
mi holdfényben nyugszik el,
új szemekkel riad.

Nem a büszke, feszes égben,
hanem a tölgyes sétányokban,
a zápor előtti szél porában,
az eljövő unalmas reggelben van benne –
ha benne van.

nemzeti konzervatívok különös demokráciaértelmezéséről, amelyet művében így foglal össze: nem szabad az új politikai ellenfeleket tolerálni, ellenkezőleg, a rendőrségnek kell ellenük fellépnie, el kell őket tiporni, mert hát ezek nem hazafiasok.⁶

A nagybirtokos Bánffy Miklós nem kívánt a földtulajdon szerkezetéhez hozzájárulni. Jó néhány kortársánál világosabban ismerte azonban föl, hogy a paraszti sors, a korrump és önbíráskodó helyi vagy megyei tisztviselők és a gátlástalan uzorások nyomásának kitett falusiak élete a teljes szociális rend destabilizálását hozhatja magával. Ellenszerként szövetkezetek alapítását javasolta, és

⁶ Bánffy: *Erdélyi történet*, 645. o.

azt propagálta, hogy ezek biztosítsák a földművelő lakosság hitelszükségletét, a parasztnak pedig nyújtsanak agrárképzést. Erdélyként pontosan látta a szociális problémák összefüggését a nemzetiségi kérdéssel, nevezetesen azt, hogy a román hegyi parasztok felfogása szerint a magyar állam volt a felelős minden nyomorukért, s hogy ennek következtében ez a – Bánffy idejében még jórészt analfabéta – tömeg könnyen manipulálható politikai tényezővé vált.

Bánffy sem kínált kész megoldást a királyság nemzetiségi problémáira – ehhez a világháború előestéjén már túl késő is volt –, de egész életében a magyar–román közeledést és megbékélést szorgalmazta. Ezt, becsületére legyen mondván, 1920 előtt ugyanúgy tette, mint 1920 után. A regényében fellépő román ügyvédet és parlamenti képviselőt, Aurel Timişant annak egész ironikus ravaszágával, sőt cinizmusával együtt ábrázolja.

Ugyanakkor elismeri polgári egyszerűségét és céltudatosságát – ama tulajdonságait, amelyek megkülönböztetik a provinciális magyar politikus típusától. Timişan nem fűszerezi a beszédét mennydörgő frázisokkal, nem lenget zászlókat és nem kerget illúziókat, hanem csendben, kitaróan dolgozik, szolgálja a román érdekeket. Módszere – amint ezt Bánffy igyekszik megértetni honfitársaival – modernebb és következőképpen sikeresebb, mint a patetikus, historizáló, úri fölényt hangoztató magyar stílus.

Az *Erdélyi trilógia* (ahogy a művet szintén

gyakran nevezik) jórészt bálokról és hajtóvadászatokról, lakomákról és párbajokról, lóversenyekről és kártyacsatákról, szerelmekről, társadalmi ambíciókról és intrikákról ad hírt, eseményekről és cselekedetekről, amelyek – úgy tűnik – jelentős mértékben töltötték ki a felső tízezerhez tartozók életét. Egyikük-

Az Operaház korabeli címere

másikuk (messze nem mindegyikük) politikával is foglalkozott, és többen – jól-rosszul – maguk gazdálkodtak a birtokukon. Bánffy soraiban lehetetlen nem megérezni a vádat amiatt, hogy e gazdag, kivételes helyzetű osztályban, amely az ország sorsának intézésére hivatott volt, oly sokan a társadalomtól szinte elkülönítve, csak a maguk szűk kasztján belül élnek, a közjóra alig gondolnak és érte áldozatot hozni végképpen nem képesek. Ám mindvégig érezhető az is, hogy Bánffy kritikájába nosztalgia vegyül: az eltékozolt ország miatti keserűség együtt jár egy előkelő

és kulturált, annak idején még magától értődőnek tartott életforma dicséretével.

Hogyan foglalható össze mindez, miként fordítható le a politika nyelvére?

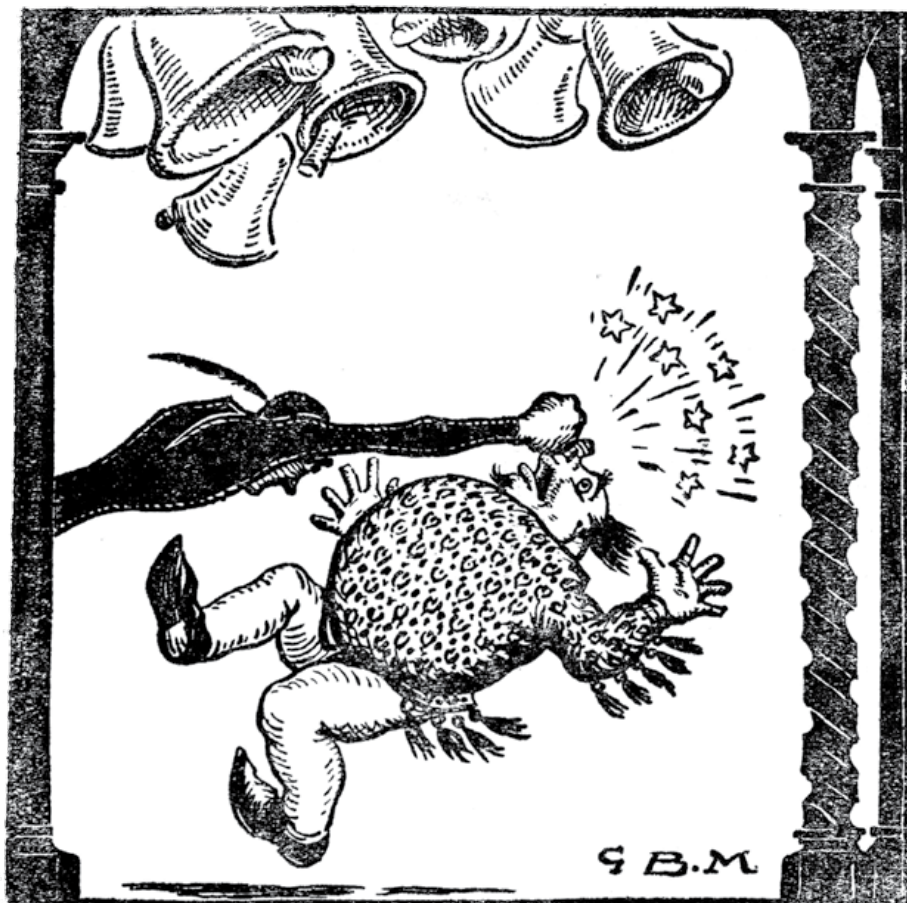
Először elvontan, elméletileg: bár a konzervatív szellem az általános értelmezés szerint a múlt örökségét kívánja megőrizni, Bánffy

állnak, nem törődnek „a hazának száz bajával”, és csak a saját élvezeteiknek élnek.

Mit jelentett mindez az 1900-as századforduló körül a Habsburg-monarchia magyar felében? Emeljünk itt ki három pontot.

Bánffy mindenekelőtt úgy véli, hogy az ország szociális struktúrája megőrzendő, mert

a nemességnek és elsősorban a főnemességnek küldetése van. Ez azt jelenti, hogy a félperiferikus európai helyzetben, amelyben a polgárosodás folyamata, egy erős közeposztály kialakítása történelmi okok miatt lassabban halad, a vezető nemesi rétegeknek kell mindazt elvégezniük és befejezniük, amit Nyugat-Európában a harmadik rend vitt végbe. Ez a közjó iránti elkötelezettség Bánffy szerint az arisztokrácia privilegizált életkörülményeinek egyetlen igazolása. Gróf Széchenyi István ezt már a XIX. század első felében megfogalmazta: „Minél magasabb születésű valaki, minél gazdagabb, eszesebb, függetlenebb, annál nagyobb kötelezettségei vannak embertársaival, hazájával szemben.”⁷ A követelmény te-

Egykorú karikatúra

felfogásában ez nem egyenlő a passzivitással, a konok vagy éppen tespedő mozdulatlansággal. Meggyőződése, hogy a konzervatív ember nem a régi korokból származó, kritika nélkül átvett állapotok, hanem az értékek felett őrködik. Ám az állapotok, amelyek közepette az erre érdemesnek tartott értékek megtartandóak, az idők folyamán változnak, s ezzel mindenkinek számolnia kell. A konzervatív lélek ellenezheti vagy akár üdvözölheti is ezeket a változásokat, de nem etikus és morális, ha azt teszi, amit Bánffy jó néhány dúsgazdag regényfigurája, akik félre-

hát Bánffy idejében nem volt új, de még mindig aktuális.

Bánffy ezt a politikai-erkölcsi tételt az *Erdélyi történet* főhősének, Abády Bálintnak a szájába adja: „És hogy elpredálad azt a vagyont, amit nem magad szereztél, hanem örökölted, azt sem szabad – azzal kötelesség jár, kötelesség a köz iránt. (...) Politika az is, ha a háztájamat rendben tartom, ha a gazdaságom-

⁷ Kovács Henriett–Körmendy Kinga–Mázi Béla–Oplátka András szerk.: „Ezt köztünk! Isten áldja!” Széchenyi István válogatott levelei. MTA Bölcsészettudományi Központ, Történettudományi Intézet, Budapest, 2014. 100. o.

mal, a falummal törődöm, ha segítek mindent, ami a jólétet vagy a kultúrát emeli. (...) Az, aki számlálja az őseit, kiket véletlenül ki tud mutatni, mert az anyakönyvek nem pusztultak el – az számár. (...) A magyar nemesség századokon át kormányzott és szolgált. Szolgált a községét, megyéjét, az egyházat vagy az országot. Szolgált ingyen, »honoris causa«. (...) Senki sem önzetlen, és sohasem volt. De megtanulták a közösség szemszögéből nézni a dolgokat, annak érdekében egyeztetni a maguk érdekét. (...) És ezt a feladatot nem szabad elhagyni, míg ki nem fejlődik a mi népünkben is olyan közösségi tudatosság, amit például a szászok kitevnyésztettek a maguk népében.”⁸

Paternalista, azaz konzervatív világkép, semmi kétség. Ám Bánffy itt megnevez olyan értékeket, amelyeknek megőrzése fontos a számára.

A magyar arisztokraták privilégiumai között Bánffy azt a lehetőséget is számon tartja – és ez a második pontunk –, hogy tüzetesen megismerhetik a Nyugat, a fejlett európai centrum viszonyait, és az így nyert tapasztalataikkal segíthetnek annak a Magyarországnak az újjáépítésében, amelyik erre – az ottomán igtól a xvii. század végén megszabadulva – még sokáig rászorult. A trilógiában találkozzunk efféle főnemesekkel, akik – újabb lányszemként őseik hosszú sorában – ezt a feladatot teljesítik. Egyiküket Bánffy így jellemzi: „Valódi típusa azoknak a dinasztiaknak, kik az udvar közelében élve századokon át Magyarország sorsában akkora szerepet játszottak a török háborúk megszűnte óta, kik európai látószögből ítélték a mi dolgainkat, kik a nyugati kultúrát hozták hozzánk, és magyarok tudtak mégis maradni, ahogy Széchényi Ferenc, Festetics György és az Esterházyak.”⁹

Természetes módon magyarnak és egyúttal európainak lenni, ellentmondás és feszültség nélkül – ez Bánffy célja és programja. Ehhez azonban önismeret szükséges, és minden hazafias érzés mellett a tulajdon súlyunk helyes felmérése, avagy másképpen szólva – és ez a felsorolásban a harmadik pont – a hatalmi vi-

szonyok pontos ismerete. Az utóbbin pedig nem csak a politikai és a katonai erőt kell érteni, hanem a gazdasági, a civilizációs és a kulturális potenciált is. A hazai főnemesek hűsége a Habsburg-házhoz, a Bánffy által említett közeli kapcsolatok az udvarral kétes hírben állnak a magyar történetírásban, gyakran csak hajszálynira helyezkednek el a hazaárulástól. Ám a történelmi osztrák–magyar viszony minden létező és gyakran súlyos problémája ellenére látni kell, hogy nem egy magyar arisztokrata azért vonzódott Bécshez, mert a betagozódás a birodalomba Magyarország számára szerves kapcsolatot, kötődést biztosított a nyugat-európai szférához.

Milyen erős is Magyarország a szenvedélyes, patrióta szónoklatokban és a valóságban? A magunk helyzetét és teljesítőképességét józan önismerettel, szkeptikusan, szakértelemmel felmérni, ezen az alapon politikai döntéseket hozni, általában az óvatosság hívének lenni – Bánffy konzervativizmusának ezek a főbb ismérvei. A trilógia főhősének nagyapja, a bölcs, művelt és egyenes Abády Péter a xix. század ötvenes éveiben bátran nemet mond a bécsi neoabszolutizmusra, de nyíltan bevallja, hogy azért maradt távol a szabadságharctól, mert az erőviszonyok fényében kezdettől fogva látta annak szerencsétlen kimenetelét Magyarország számára. Az első világháborút megelőző évtizedben pedig (amelyben a regény játszódik) Bánffy egyetlen magyar politikust kezel elismeréssel és tisztelettel: Tisza Istvánt, aki reálpolitikai alaptételnek tekintette aényt, hogy Magyarország pozícióit csak a Monarchián belül képes megőrizni. Az akkori magyar társadalom, s benne a vezető réteg gyakori elbizakodottsága, a határon túli erők lebecsülése, az európai (és magyarországi) realitások félreismerése, a nagyhangú, kizárólag hungarocentrikus politizálás pedig Bánffy szerint nem volt több, mint „sok nemzetiszínű maszlag”.¹⁰

Ugyanezt vélte aztán fölismerni Bánffy a harmincas években a magyar társadalom vezető rétegének stílusában, azt a fajta – számá-

8 Bánffy: *Erdélyi történet*, 360–361. o.
9 Uo. 566. o.

10 Bánffy: *Erdélyi történet*, 750. o.

ra elfogadhatatlan – konzervativizmust, amelynek művelői színpadiasan csupán a régebbi korok díszleteit igyekeztek megőrizni: „Azt kellett látnunk, hogy a magyar jövőt egyedül a múltnak visszaállításában keressük.”¹¹ Amit a történész Szekfű Gyula neobarokk berendezkedésnek és légkörnek nevezett, annak jellemzésére Bánffy jóval keményebb szavakat talált. Regényének politikai mondanivalójáról, amelyet, mint panasolta, senki nem értett meg, így írt: „Ami végigvonul az egész művön: ábrázolása annak a maszlagnak, mellyel a vezető osztályok a magyar közvéleményt elaltatták, ábrázolása annak a jogászokodó és patvarkodó szellemnek, ami csupa irreális célokat helyezett előtérbe, és ami a látszatot és a hangzatos frázist a valóság fölé helyezve az öndicsérő »sose halunk meg«-fajta sallangos, lobogós, pohárköszöntős hazugságokkal takarja be és feledteti el a nemzeti élet nagy és életbevágó problémáit. (...) Azt hittem, mikor ezeket megírtam, hogy a magyar közvélemény és ennek szócsöve, a kritika föleszmél erre. Azt hittem,

¹¹ Bánffy: *Emlékezések*, 334. o.

hogy ha nem is sokan, de a szellemi élet elite észreveszi, hogy a trianoni Magyarország, mit sem okulva a tragikus múlton, visszajutott ismét ugyanoda, abba a szellemi mocsárba, amiben a világháború előtt élt.”¹²

Konzervatív? Bizonyára. De ha valaki Bánffynak csak a fenti eszmefuttatását ismerné, föltehetőleg tiltakozna az ellen, hogy a gróf politikai jellemzését a „konzervatív” címszóval intézzük el. Az erdélyi publicista, Mikó Imre, aki közel állt Bánffyhoz, realistának, avagy inkább olyan pragmatikus politikai gondolkodónak nevezte őt, aki az erőviszonyokat és nem az ideológiákat tartotta szem előtt.¹³ Ezek a tulajdonságok Magyarország politikai történelmében egyetlen politikai táborban sem voltak soha gyakoriak. Különös és figyelemre méltó, hogy Bánffy e tekintetben is találkozik a három nemzedékkel idősebb Széchenyi Istvánnal.

¹² Uo. 337. o.

¹³ Mikó Imre: „Bánffy Miklós emberközelben” [Miklós Bánffy in menschlicher Nähe]. In: *A nagyúr. Bánffy Miklós emlékezete* [Der grosse Herr. Miklós Bánffys Andenken]. Nap Kiadó, Budapest, 2008. S. 137.

